

GEOPOLITIKAI IRÁNYZATOK FEJLŐDÉSE A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

Domonkos Endre

(főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar,
Nemzetközi és Európa-tanulmányok Intézeti Tanszék)

Szilágyi István: Geopolitika. Publikon Kiadó, Pécs, 2013.

Szilágyi István a Pécsi Tudományegyetem Földrajz Intézet, Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék professzorának Geopolitikáról írt könyve a hazai felsőoktatás hiánypótló munkája.

A nemzetközi viszonyok térbeli és földrajzi sajátosságainak tanulmányozása, valamint a földrajz, a természeti környezet, a demográfiai és az államilag szervezett társadalom kapcsolatrendszerének és összefüggéseinek vizsgálata a XIX. század folyamán került a tudományos érdeklődés középpontjába. Új tudományágak születtek, a geopolitika és a politikai földrajz, amelyek a politikatudomány és a földrajztudomány elméleti és módszertani hagyományainak és kutatási területeinek az összekapcsolására irányultak.

A könyv szerkezetileg hat fejezetre tagolódik. Az egyes fejezetek logikus, kronologikus sorrendben követik egymást. A szerző a mű első fejezetében a geopolitika fogalmának kialakulását történeti-politikai és földrajzi szempontok alapján vizsgálja. Hazánkban az 1970-es években Szilágyi István az új típusú latin-amerikai diktatúrák jellegzetességeinek vizsgálata során hívta fel a figyelmet a nemzetbiztonság doktrínájára, a geopolitika elmélete, valamint a szociáldarwinista társadalom felfogás összekapcsolására, mintegy ösztönözve a hazai és nemzetközi geopolitikai tárgyú kutatások folytatását. A szerző a geopolitika, mint tudományág újjászületését a világméretű hatalmi egyensúly értelmezéséhez (Henry A. Kissinger), a kritikai geopolitikai iskola megszületéséhez és a militarista és neokonzervatív körök hidegháborús geopolitikai retorikájához köti. A geopolitika egy sor tudományterülethez kapcsolódik (lásd: földrajztudomány, történettudomány, közigazgatás-tudomány, politikatudomány, politikai és humán földrajz), ezért a nemzetközi viszonyok elemzésével foglalkozó multidiszciplináris társadalomtudománynak tekinthető.

A geopolitika mint multidiszciplináris tudományág bemutatása során Szilágyi István részletesen elemzi a geopolitika fogalmát, annak tartalmi eleme-

it. Szemben a politikai földrajzzal, amely az állam adott történelmi pillanatban meghatározott térszerveződési struktúráját mutatja be, és a statikus jelenségek vizsgálatával foglalkozik, addig a geopolitika a jövőre orientált jelleggel vizsgálja az adott állam politikai, gazdasági és történelmi fejlődését.

A különböző geopolitikai irányzatok jobb megértését szolgálja a geopolitika fogalmi tartományának a meghatározása. Megjegyzendő, hogy a geopolitika definíciója és tartalma a nemzetközi viszonyok rendszerében és a világ-gazdaságban bekövetkező átalakulásoknak megfelelően történelmi korszakonként változik. Ennek következtében a geopolitika kategória-rendszerét és fogalmi tartományát nemcsak a kritikai, hanem a posztmodern geopolitikai gondolkodás is átértelmezi.

A második fejezet célja a geopolitikai gondolkodás klasszikus képviselőinek a bemutatása. A szerző először a *szociáldarwinista* irányzattal foglalkozik részletesen. Ennek az irányzatnak a képviselői (Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellen) főleg azt vizsgálták, milyen hatást gyakorol az államok gazdasági-társadalmi fejlődésére, nemzetközi kapcsolatrendszerére, világpolitikai súlyára a földrajzi elhelyezkedés, a domborzat és a klíma.

A szociáldarwinista felfogást képviselő *Friedrich Ratzel* a német geopolitikai iskola megalapítója volt. Különösen fontos műveiben (Emberföldrajz, Társadalomföldrajz és Politikai földrajz) az államok fejlődésének vizsgálata mellett a határok kialakulásának és változásának a problematikája. Döntő jelentőségű az államok nagyhatalmi helyzetét befolyásoló két tényezőnek, a szóban forgó állam által elfoglalt helyzetnek és a tér szerepének a felismerése.

A svéd geopolitikus, *Rudolf Johan Kjellen* meghatározza az államok viselkedésével és túlélésével kapcsolatos természeti törvényeket. Szintén Kjellen nevéhez kötődik a geopolitika elnevezés használata, továbbá az autarkia elméletének kidolgozása, amelynek értelmében a nagyhatalmak „gazdaságilag független államokként csak úgy létezhetnek, ha minden szükséges erőforrással rendelkeznek”.¹ Kjellen összetett tudományágként értelmezte a geopolitikát és elsősorban a nagyhatalmak térbeli jellemzőit és viselkedésének törvényszerűségeit vizsgálta.

A geopolitika mint önálló tudományág kialakulása terén fontos szerepet játszott az ún. *geostratégiai irányzat*, amely szintén nagyhatalmi, birodalmi érdekekhez kötődött. Érdeklődésük középpontjában a politikai uralom és befolyás adott történelmi korszakban érvényesülő stratégiai folyamatainak földrajzi-térségi aspektusainak kutatása állt. A geopolitikai irányzat jelentőségét az adja, hogy olyan területekkel (lásd a földrajzi tényezők szerepe a nemzetközi viszonyok rendszerében és a nagyhatalmak befolyási övezetének kialakulásában, az új technikai felfedezések hatásai a nemzetközi viszonyok rendszerére, a légi hadviselés szerepe) foglalkozott részletesen, amelyek révén később hozzájárult a második világháború utáni nemzetközi rendszer elméleti megalapozásához, értelmezéséhez és magyarázatához.

Az angolszász geopolitikai iskola megalapításában fontos szerepet játszott *Sir Halford John Mackinder*, aki a brit birodalom érdekeinek védelmében a földrajz, a történelem, valamint az európai és az ázsiai civilizációk összekapcsolásával és a közöttük lévő összefüggések bemutatásával kidolgozta a kulcsövezetről, a magterületről, valamint a Földközi-óceáni Szövetségről és a Léna-vidékről szóló elméletét. Mackinder a nemzetközi viszonyok alakulása szempontjából döntő fontosságúnak tartja az államok földrajzi elhelyezkedését, és a technikai fejlődés által is befolyásolt földrajzi térnek és sajátos jellemzőkkel rendelkező övezeteknek a szerepét. Három tudományág (földrajz, történelem és nemzetközi viszonyok elmélete) összekapcsolásával és interdiszciplináris megközelítésével a második világháború utáni nemzetközi rendszer egyik megalapozójának tekinthető.

A német geopolitika kiemelkedő személyisége *Karl Ernst Haushofer*, aki a ratzeli és kjelleni organikus államkép és geopolitikai felfogás átvételével, és továbbfejlesztésével megalkotta a pánrégiók fogalmát, s részletesen vizsgálta azok sajátosságait. Haushofer elméletében meghatározó fontosságúnak tartotta a hatalmi tér kiterjedésének, nagyságának és az államok térbeli növekedésének a szerepét egy-egy ország, illetve birodalom életében.

A XX. század elején megindult gazdasági fejlődés és a technikai haladás miatt új elemekkel bővült a hatalom kétdimenziós térbeli szerkezete. A légi eszközök megjelenésével ugyanis a nemzetközi viszonyok rendszerében tevékenykedő és vetélkedő államok közötti kapcsolatok háromdimenzióssá váltak. A légtérrel, a légi hatalommal és a légierő alkalmazásával kapcsolatos elméletek megalapozói *Giulio Douhet* és *Alexander Seversky* voltak. Seversky koncepciója azért történelmi jelentőségű, mert az általa hangoztatott féltékék közötti vetélkedés, az északi pólus és a légi uralom szerepe, ha más formában, de továbbra is él. A technológiai fejlődés miatt napjainkban a tér és a légtér konkrét megjelenési formája átalakult, ezért a világűr, az ún. cybertér és az asztropolitika váltak a nagyhatalmi vetélkedés színtereivé.

Szilágyi István kiemeli, hogy a második világháború utáni időszak fordulópontra jelentett a geopolitikában, mivel egy sor új elmélet jött létre a nemzetközi viszonyok tanulmányozására. Az új elméleti irányzat prominens képviselői közé tartozott *Raoul Castex* és *Nicholas J. Spykman*. Raoul Castex részletesen vizsgálta a szárazföldi és a tengeri hadviselés közötti kapcsolatot, és kidolgozta a gravitációs központ elméletét. Elméleti újításai közé tartozott a geoblokkoló pozíció és a kontinentális felforgató koncepciójának a megalkotása. Hangsúlyozta, hogy az elhelyezkedés, mint sajátos földrajzi tényező, bizonyos országok számára geopolitikai előnyt, ún. geoblokkoló pozíciót eredményez. A geoblokkoló pozícióról és felforgató hatalomról szóló koncepciójával jelentős mértékben hozzájárult a második világháború utáni nemzetközi rendszer megalapozásához.

A klasszikus realizmus iskolájának egyik követőjeként *Nicholas J. Spykman* továbbfejlesztette az amerikai külpolitika realista szemléletű megközelítését, és a hatalmi egyensúly elvét. Mackinderhez hasonlóan a világóceán és a világpolitika egységét hangsúlyozta, de azt kiegészítette az egységes és globális létér tézisével. Spykman elméletével hozzájárult a hidegháborús nemzetközi rendszer realista alapú értelmezésének megerősödéséhez.

A nemzetközi viszonyok jobb megértése szempontjából rendkívül fontos a könyv harmadik fejezete, amely a hidegháborús nemzetközi rendszer geopolitikáját, a bipoláris világrendszer főbb szakaszait és jellemzőit vizsgálja. A szerző helyesen hangsúlyozza, hogy a Truman-doktrína meghirdetésével – amely a Szovjetunió és a kommunizmus feltartóztatására, valamint Görögország, Törökország és a „szabad világ” megsegítésére irányult – a két világháború közötti időszakban uralkodó liberális-institucionalista paradigmát felváltotta az Egyesült Államok ideológiai fenntartások nélküli, hatalmi érdekeit érvényesítő realista irányzat.

Nagyon jónak tartom, hogy Szilágyi István a hidegháborús nemzetközi politikai viszonyok elemzése során részletesen megvizsgálja azokat a kulcsfontosságú dokumentumokat (George Kennan Hosszú Távirata és Freeman Matthews Memoranduma, Churchill fultoni beszéde), amelyek nélkül nem lehetne megérteni a második világháború utáni nemzetközi rend főbb eseményeinek alakulását. A szerző egyúttal megcáfolja azt a túlzottan leegyszerűsítő megközelítést, amely az 1944 és 1991 közötti nemzetközi rendszert bipoláris világgként írja le. Francis Sempa elemzésére támaszkodva kiemeli, hogy a fent jelzett időszakban a nemzetközi rendszer hatalmi-geopolitikai szempontból a töredezett multipolarizmus jegyeit mutatta. Gazdaságilag ugyan az USA dominanciájára épülő egypólusú rendszer jött létre, illetve katonailag, diplomáciailag és ideológiailag két szuperhatalom által befolyásolt kétpólusosság volt a jellemző, de jogi és intézményi szempontból a többpólusosság elemei voltak a meghatározóak.

A hidegháború szakaszainak taglalása során a szerző Saul Bernard Cohen monográfiáját alapul véve, különbséget tesz a „nukleáris patthelyzet és az elrettentés: a feltartóztatás gyűrűjének megrajzolása” (1945 és 1956 közötti időszak), „a kommunista mélységi behatolás a tengeri övezetbe” (1957 és 1979 közötti időszak), valamint „a kommunista hatalom visszavonulása a tengeri övezetből” (1980 és 1991 közötti időszak) korszakok között.

A szerző rendkívül szemléletes példákon (a szovjet–kínai viszony megromlása az 1960-as években, a nemzetközi kommunista mozgalomban és a világban betöltött vezető szerep eltérő felfogásával kapcsolatosan, az eurokommunizmus megjelenése Nyugat-Európában) keresztül mutatja be az egyes hatalmi tömbök, csoportosulások közötti belső repedések megnyilvánulását. Helyesen hangsúlyozza, hogy repedések keletkeztek a kereskedelemfüggő tengeri világon belül is (lásd önálló szerepre törekvő integrációs szervezet, az

EGK fellépése az USA-val szemben, az 1968-as nyugat-európai diáklázadások és következményei, valamint az USA nyugat-európai közvéleményt megosztó vietnami háborúja). Az 1975-ben Helsinkiben tartott EBESZ-konferenciával pedig intézményesült a hidegháború „enyhülési” periódusa.

A kelet-közép-európai kommunista diktatúrák összeomlásával és a Szovjetunió megszűnésével a nemzetközi rendszer multipolárisrá vált. Új geopolitikai és geopolitikai övezetek, illetve régiók jöttek létre, s új hatalmak megjelenésével kell számolni. A többpólusú nemzetközi rendszer magyarázata során pedig fontos támpontként szolgál a Loureiro dos Santos által kidolgozott globális hatalom térbeli szigeteinek ötfokozatú rendszere.

A negyedik fejezetben a szerző a XXI. századi geopolitika főbb jellemzőit, a nemzetközi rendszer és a globalizáció összefüggéseit, továbbá a globális biztonság geopolitikai tényezőit elemzi. A bipoláris világrend megszűnése után egyetlen szuperhatalom maradt a nemzetközi színtéren, az Amerikai Egyesült Államok. Ugyanakkor a XXI. században egyre jobban felértékelődik Eurázsia geopolitikai jelentősége, mivel ebben a makrorégióban él a Föld lakosságának 75%-a, itt állítják elő a világ bruttó nemzeti össztermékének 60%-át, és itt áll rendelkezésre a világ energiatartalékának 75%-a.

Szemléletes, ahogy Szilágyi István a XXI. századi nemzetközi rendszer geopolitikai sajátosságait Zbigniew Brzezinski, Paul Kennedy és Saul Bernard Cohen munkái alapján bemutatja. Kiemeli, hogy „a XXI. század kezdetén számos tényező, játékos és nemzetközi szereplő korlátozza a többközpontú, az értékhomogenitás irányába elmozduló nemzetközi rendszerben és társadalomban a magányos szuperhatalom mozgásterét és lehetőségeit.”² Megállapítja, hogy Európa és az Európai Unió szerepe és relatív befolyása csökken, miközben Eurázsia gazdasági és politikai jelentősége tovább nő.

A hidegháborús nemzetközi rendszer megszűnése után azonban egy sor új, a nemzetközi politikai viszonyok stabilitását veszélyeztető globális probléma jelent meg, mint a terrorizmus, az illegális bevándorlás, a drogkereskedelem, a járványok elterjedése, valamint az etnikai konfliktusokból származó államkudarok, továbbá az emberiség létét fenyegető környezeti károsodások. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi szereplők száma is megsokszorozódott. A geopolitikai gondolkodásban a vizsgálódás középpontjába a gazdaság és az azzal összefüggő területek, a geoökonómia, valamint az idő, a tér és a politika megváltozott szerkezete, viszonya és jellegzetességeinek vizsgálata került. Helytálló a szerző azon megállapítása, hogy a hidegháború utáni korszak globális biztonságával kapcsolatos elemzések az állami szerepvállalást, az állami magatartást, illetve a megváltozott állami funkciók a nemzetközi rendszer biztonságos működésére vonatkozó aspektusait vizsgálják. Szilágyi István részletesen foglalkozik a nemzetközi rendszer stabilitását veszélyeztető államkudarok okaival és következményeivel, továbbá a fegyveres és háborús konfliktusok jellegével, kiterjedésével, valamint minőségével is.

A nemzetközi viszonyok komplex jellege miatt a geopolitikai elemzés terén a korábbi háromdimenziós térszerkezet (szárazföldi, tengeri és légi teret magába foglaló szemlélet) helyett napjainkban az ötdimenziós térfogalom vált általánossá. A hagyományosnak tekinthető hármas megközelítés az űrtér (világűr), valamint a szélesebb értelemben vett információs szféra részét képező cybertér jelenségével bővült. A geopolitika új, neoklasszikus irányzatának egyik fő képviselője *Everett Dolman*, aki szerint a világűrben ugyanúgy folyik az államok közötti hatalmi vetélkedés, mint ahogyan az a klasszikus térben tapasztalható. Ebből kifolyólag kulcsfontosságú a Föld-közeli tér ellenőrzése.

A légtér, a világűr és a cybertér ugyanakkor a katonai stratégiára és a hadviselésre is jelentős hatást gyakorol (lásd a Kuvait megvédését szolgáló 1991-es Sivatagi Vihar nevű hadművelet és 2003-ban Irak ellen indított háború). A geopolitika változó térfelfogásának ötödik dimenzióját a cybertér (cyberspace) képezi. A szerző hangsúlyozza, hogy maga a fogalom „az információs szféra szerves részét képező, attól elválaszthatatlan elektronikus jelenségek és áramlatok világa, az online kommunikáció számítógépes hálózatai által továbbított, életre keltett, a virtualitás különböző formáiban alakot öltő rendszerét jelenti.”³ A cybertér megjelenése tehát alapvetően megváltoztatta a tér, az idő, a politika és a politikai hatalom egymáshoz való viszonyát. A cybertér stratégiai jelentőségének felvázolása mellett a szerző szerint a központi kérdést az információs fölény megszerzése és megtartásának képessége jelenti. A cybertér jelentősége, hogy az ötdimenziós geopolitikai térfelfogásnak megfelelően szorosán kötődik a „klasszikusnak” tekinthető földi-légi, tengeri színterekhez és az asztropolitikát megtestesítő űrtérhez.

A geopolitika fejlődése terén fontos lépést jelentett a kritikai geopolitikai irányzat megjelenése. A kritikai geopolitikai irányzat megerősödése – a szerző értékelése szerint – a tér és időfelfogásban, a nemzetközi rendszerben a szereplők jellegének és a társadalomtudományok vizsgálati módszereiben bekövetkezett változásokkal magyarázható.

A kritikai geopolitika mellett és ahhoz kapcsolódóan megjelent a geoökonómia irányzata, amely Edwin Luttwak és Neil Smith nevéhez köthető. A geoökonómia kifejezést *Edward Luttwak* használta először 1990-ben a *National Interest* amerikai folyóiratban megjelent *From Geopolitics to Geoeconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce* című tanulmányában. Luttwak szerint a világrendszer alakító folyamatokban a katonai erő és a hatalom befolyása egyre inkább háttérbe szorul, s helyette megnő a kereskedelmi logika szerepe.

Szilágyi István a fejezet végkövetkeztetéseként megállapítja, hogy a geoökonómiai gondolkodás a kritikai geopolitikai szemlélethez hasonlóan rendkívül sokszínű. A legnagyobb gyakorlati problémát pedig az időhorizont kérdése és az egyre gyorsuló fáziseltolódás jelenti, ezért a geopolitikai tárgyú elemzéseknek a folyamatok és a tendenciák irányára kell koncentrálniuk.

Az ibér világ geopolitikájának és elméleti irányzatainak jobb megértését szolgálja a könyv ötödik fejezete. Nagyon jónak tartom, hogy a szerző – a spanyol, a portugál és a latin-amerikai geopolitikai iskola elemzése előtt – részletesen bemutatja a spanyol és a portugál állam kialakulásának történelmi folyamatát, a gyarmatosítást, és a XIX. század során a korábbi gyarmati területek elvesztését. Szilágyi István először áttekinti a portugál geopolitikai gondolkodás alakulását Salazar diktatúrájától egészen napjainkig.

Korszakhatárt jelentett a geopolitikai gondolkodás és a külpolitikai gyakorlat szempontjából az 1974. április 25-én lezajlott „vörös szekfűs” forradalom, amely a korábbi korporatív tekintélyuralmi diktatúra megszűnése mellett elindította az ország demokratizálódását. Az új demokratikus rendszer külpolitikai prioritásrendszere és gyakorlata is jelentős mértékben átalakult. Portugália az európai elkötelezettség és az atlanti világhoz való tartozás mellett a közös érdekek, értékek, valamint a közös nyelvi, történelmi és kulturális kapcsolatokat hangsúlyozva szoros partneri viszony kiépítésére törekedett Brazíliával és az 1970-es években függetlenné vált portugál gyarmatokkal. Ennek egyik megnyilvánulása volt a Portugálul Beszélő Országok Közössége, amely Portugália, Brazília és a korábbi afrikai portugál gyarmatok részvételével alakult meg, 1996. július 17-én.

Spanyolországban a geopolitika fejlődése számos hasonlóságot mutat a portugál példával. A geopolitika elmélete Spanyolországban az 1920-as, 1930-as években jelent meg, főleg a ratzeli és kjelleni hatás eredményeként.

Megjegyzendő, hogy a korábbi tekintélyuralmi Franco-rezsim összeomlása és a demokratikus átalakulás folyamata alapvető hatással volt a geopolitikai gondolkodásra, mivel egyre inkább a geostratégiai irányzat erősödött meg. Az 1991-ben Spanyolország, Portugália és tizennyolc latin-amerikai ország részvételével megalakult Ibéramerkai Nemzetek Közössége (Comunidad Iberoamericana de Naciones) pedig a geostratégiai iskola felülkerekedésének bizonyítéka volt.

A latin-amerikai geopolitikai gondolkodás a brazil és a chilei példán keresztül bemutatása során a szerző a szubkontinens történelmi fejlődését tekinti át és megállapítja, hogy a geopolitika elméletének kidolgozása és gyakorlatának megvalósulása a hadsereghez kötődött. Brazíliában az 1964-es katonai junta által irányított államcsínykísérlet fordulópontot jelentett, mivel a geopolitikai gondolkodásban a nemzeti hatalom megerősítése, a brazil nagyhatalmi státusz problematikája, valamint a biztonság és a fejlődés kérdéseinek kutatása került előtérbe. Az 1985-ben végbement demokratikus átalakulás után pedig a világpolitikai szerepvállalást kifejező „felelős pragmatizmus” jelszó jegyében a kontinentális integráció folyamatának geopolitikai szempontjaira irányult a figyelem.

A latin-amerikai geopolitika másik fontos példája Chile, ahol a geopolitikai gondolkodást döntő mértékben meghatározták az ország földrajzi viszonyai-

ból és történelmi fejlődéséből fakadó biztonságpolitikai szempontok. Chile történelmi fejlődésének érdekessége, hogy a fegyveres erők a nemzetbiztonság megóvása mellett a fejlesztéspolitika meghatározásával a politikai rendszer egyik alkotóelemévé váltak. Geopolitikai téren jelentős cezúrát jelentett az Augusto Pinochet tábornok vezette katonai hatalomátvétel (1973. szeptember 11.), mivel a tekintélyuralmi rendszer a geopolitika fő feladatává az ország által birtokolt szárazföldi és tengeri területek fölötti ellenőrzés megszerzését tette.

Szilágyi István végkövetkeztetése, hogy a chilei külpolitikai stratégia és geopolitika gyakorlati megvalósításában kiemelkedő szerepet játszott Ramón Cañas Montalba tábornok, az állami expanzió törvényeit felvázoló Julio von Chrismar Escuti és Augusto Pinochet. Pinochet tábornok 1984-ben megjelent *Geopolítica* című munkája a XXI. századi korszerű geopolitikai gondolkodás látásmódját és szempontrendszerét is tükrözi.

A könyv utolsó fejezete a geopolitika és a geostratégiai tényezők vizsgálatára irányul. A szerző először a hatalom és az uralom fogalmát tekinti át, majd a nemzetközi viszonyok rendszerének geopolitikai szempontú megközelítését mutatja be Max Weber koncepciója alapján. Szemléletes, ahogy Szilágyi István felvázolja Carlos Manuel Mendes Dias *Geopolitika* című könyve alapján a különböző geopolitikai/geostratégiai tényezőket (például fizikai, emberi, technológiai tényezők, természeti erőforrások és közlekedési-kommunikációs tényezők). Ezt követően a szerző kitér a nemzetközi szereplők geopolitikai mozgásterét meghatározó tényezőkre, mint a terület kiterjedésére, az ország elhelyezkedésére, alakzatára, a földfelszín sajátosságaira és az emberi tényező szerepére, továbbá a természeti erőforrások meglétére vagy hiányára. Részletesen foglalkozik az állami hatalom forrásainak kérdéseivel és az állami hatalom *soft power* „puha hatalom” (kulturális befolyás, különböző típusú információ, tudás és ismeret, politikai és ideológiai vezetés) irányába való elmozdulásával is.

A geopolitikai és geostratégiai tényezők fontosságát a szerző Saul Bernard Cohen 2009-ben megjelent *Geopolitics* című műve alapján mutatja be. Cohen különbséget tesz a földrajzi és a politikai erők interakciója és változási folyamatának vizsgálata során a geopolitikai egységek fizikai és humán sajátosságainak megjelenítésére szolgáló méret, minta és azok jellegzetességeit bemutató elemek között. Cohen a XXI. század elején négy geostratégiai birodalom szerepét emeli ki. Beszél kereskedelem-függő tengeri birodalomról, Eurázsiai kontinentális övezetről, Kelet-Ázsiai birodalomról és az India által vezetett, befolyásolt indiai-óceáni övezetről.

A szerző a nemzetközi viszonyok rendszerében érvényesülő hosszú távú tendenciákat és világmodelleket vázolja fel Nyikolaj Dmitrijevic Kondratyev, Immanuel Wallerstein és Georg Modelski művei alapján. A fejezetben használt hegemon ciklusokat, geopolitikai világtrendet és az Immanuel Wallerstein által kidolgozott centrum–periféria küzdelmén alapuló modellt és a Kondratyev-

ciklusok összekapcsolását magyarázó táblázat előrevetíti egy új világgazdasági, világpolitikai rend kialakításának, illetve fejlődési szakaszának a kezdetét.

Összességében véve Szilágyi István rendkívül értékes forrásgyűjteményen alapuló, érdekes és hiánypótló művet írt. A Geopolitika multidiszciplináris megközelítése miatt nemcsak a politikai földrajz, hanem a nemzetközi politika elmélete iránt érdeklődő hallgatóknak és oktatóknak is alapmű. A szerző a legújabb nemzetközi szakirodalmat felhasználva gyakorlati példákkal igyekszik bemutatni a geopolitika fogalmát, tartalmát, a nemzetközi rendszer főbb jellemzőit és a különböző geopolitikai elméleti irányzatokat. Kiemelendő, hogy a szerző olyan területekkel is foglalkozik, mint a globalizáció és nemzetközi rendszert érintő kihívások, az ibér-államok és a latin-amerikai geopolitikai iskola fejlődése, továbbá a geopolitikai és geostratégiai tényezők nemzetközi politikában játszott szerepe. A könyv elméleti és gyakorlati orientáltsága miatt jó szívvel ajánlható a hazai társadalomtudományi képzésben részt vevő valamennyi hallgató és egyetemi, főiskolai oktató számára. A mű végén elhelyezett dokumentumok olyan alapvető forrásmunkák, amelyek nélkül a második világháború utáni nemzetközi rendszer alapvető jellemzői és a nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változások nem érthetők meg.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd részletesebben Mező Ferenc: A politikai földrajz alapja. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2000. 31 o.
- ² Szilágyi István (2013): Geopolitika, 108 o.
- ³ Szilágyi István: i. m. 135 o.